

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Immigratie verhoogt lasten van bevolkingsdichtheid

Nederland is al heel lang een dichtbevolkt land. Immigratie brengt weliswaar baten voor sommige groepen ingezetenen, maar de nadelen van de hoge bevolkingsdichtheid mogen niet worden genegeerd. Economisch gezien is bevordering van immigratie daarom geen goed idee.

---

door *Joop Hartog*

De auteur is emeritus hoogleraar micro-economie van de Universiteit van Amsterdam.

DE ONTWIKKELING VAN DE NEDERLANDSE bevolkingsomvang is een fenomeen op zich.¹ Terwijl tussen 1500 en 2000 de Franse bevolking vier keer zo talrijk werd en de Belgische zes keer, steeg onze bevolking tot het vijftienvoudige. De Gouden Eeuw leverde daarin zijn aandeel, immigratie was substantieel, en de bevolkingsexplosie na 1800 hield bij ons langer aan dan elders door de vermenigvuldigingsdrift van katholieken en, met minder effect, van orthodoxe gereformeerden. Pas in de jaren zestig van de vorige eeuw, toen de paus zijn macht verloor aan de anticonceptiepil, raakten we weer in de pas met de rest van Europa. Maar daarmee hadden we wel een exceptionele bevolkingsdichtheid opgebouwd. In 1900, met 5 miljoen inwoners, was per inwoner 6500 m² beschikbaar, in 1950, met 10 miljoen inwoners, was dat gehalveerd tot 3200 m², en in 2000, met de teller op 16 miljoen inwoners, was er nog 2100 m² per hoofd van over. In de laatste vijftig jaar is de bevolkingsdichtheid met 50 procent gestegen en daarmee de beschikbare ruimte per hoofd met een derde gedaald.

ECONOMISCHE BETEKENIS

Wat kunnen we, op grond van economische theorie en empirisch onderzoek, zeggen over de economische betekenis van de bevolkingsomvang?

Als we ons in eerste aanleg beperken tot een puur demografische redering, en grond als productiefactor negeren, stuiten we direct op twee belangrijke conclusies. Ten eerste: met alleen arbeid en kapitaal als productiefactoren en constante schaalopbrengsten, is de bevolkingsomvang irrelevant voor het inkomen per hoofd.² Als er maar voldoende kapitaal per werknemer beschikbaar is, hoeven we niet bezorgd te zijn over bevolkingsdaling, en is er ook geen noodzaak om bevolkingsgroei te stimule-

Immigranten zijn alleen nuttig voor ingezetenen als ze verschillen van ingezetenen

ren. Het standaardmodel voor effecten van immigratie, door Borjas beschreven in het *Handbook of labor economics*, levert ons, in de tweede plaats, nog een belangrijke basisregel: immigranten zijn alleen nuttig voor ingezetenen als ze verschillen van ingezetenen, en zelfs als ze

verschillen is het effect beperkt.³ Als immigranten gemiddeld genomen dezelfde kenmerken hebben als ingezetenen – dezelfde opleidingsverdeling, dezelfde talenten en vaardigheden – halen we in feite alleen kopieën van ingezetenen binnen en zijn we terug bij constante schaalopbrengsten: rust ze toe met net zo veel kapitaal als ingezetenen en ze hebben dezelfde productiviteit. Als immigranten afwijkende kwaliteiten hebben ontstaan vooral verdelingseffecten: substituten verliezen, complementen winnen. Ongeschoolde gastarbeiders drukken het loon van ongeschoolde ingezetenen en verhogen het loon van hooggeschoolde managers, accountants en andere complementen. Met het zojuist beschreven basismodel heeft de Amerikaanse econoom Borjas niet zo lang geleden geschat dat in de Verenigde Staten immigratie de ingezetenen een nadeel heeft opgeleverd van 1,9 procent van het nationaal inkomen, en kapitaaleigenaren een voordeel van 2,0 procent. Het voordeel voor alle ingezetenen tezamen bedroeg dus slechts 0,1 procent van het nationaal inkomen. Voor Nederland zijn de resultaten door de WRR berekend als 2,99 procent nadeel voor werknemers en 3,14 procent voordeel voor kapitaaleigenaren, wat een positief saldo oplevert van 0,15 procent van het nationaal inkomen.⁴

We missen natuurlijk de essentie van het probleem van stijgende bevolkingsdichtheid als we grond als productiefactor negeren. De agrarische sector moge geslonken zijn tot een paar procent van het nationaal inkomen, daarmee is het belang van grond niet navenant gekrompen: fabrieken en kantoren hangen niet in de lucht, voor wonen en recreëren is grond essentieel. Het eerste wat we kunnen doen is onze productiefunctie uitbreiden met grond. Voor een gangbare productiefunctie met constante schaalopbrengsten is eenvoudig af te leiden dat het effect van toenemende bevolkingsdicht-

heid op inkomen per hoofd gelijk is aan het aandeel van grond in het nationaal inkomen. Het inkomensaandeel van grond (pacht, de vergoeding voor grondgebruik opgenomen in huren, opbrengsten van kantoren, fabrieken, recreatievoorzieningen) wordt niet gemeten door het CBS, maar met schattingen van grondprijzen en rendement op investeringen in kapitaal is wel een schatting te maken. Dat suggereert dat een stijging van de bevolkingsdichtheid met 10 procent het inkomen per hoofd doet dalen met 2 à 3 procent.

Schaalvoordelen zouden die kosten kunnen compenseren. Empirisch onderzoek naar de effecten van bevolkingsdichtheid is schaars en alleen te vinden in de economie van steden en agglomeraties. Daar geldt als argument dat hoge bevolkingsdichtheid in steden de productiviteit langs diverse kanalen opjaagt: hogere productiviteit door de nabijheid van concurrenten, snelle verspreiding van innovaties en stimulering van creativiteit door de heterogeniteit van de beroepsbevolking. Schattingen van dat effect, voor de VS en voor Europa, komen op beperkte schaalvoordelen: verdubbeling van de bevolkingsdichtheid, bij constante hoeveelheid kapitaal per werkende, verhoogt de arbeidsproductiviteit met 5 à 6 procent.

BEZWAREN AL LANGER BEKEND

Over dynamische effecten van immigratie hebben we nauwelijks robuuste kennis. Groeitheorie houdt zich niet bezig met migratie. Empirisch onderzoek naar de effecten van migratie op dynamische variabelen als productiviteitsgroei, innovaties, patenten, ondernemerschap komt op gang.⁵ De beperkte resultaten die er zijn geven echter geen steun aan de hypothese dat immigratie een significante stimulans betekent voor economische groei.

De conclusie is dat economische theorie en empirisch economisch onderzoek niet wijzen op geaggregeerde baten van immigratie van enige omvang. Als de baten van immigratie zo gering zijn is het onwaarschijnlijk dat ze de externe effecten van oplopende bevolkingsdichtheid zullen overtreffen: schade aan het milieu, congestie, lawaai, verlies van natuur en cultuurhistorisch unieke landschappen, wellicht zelfs psychische schade.

De zorgen over de hoge bevolkingsdichtheid van Nederland en de negatieve effecten daarvan op de welvaart zijn al langer bekend. In 1949, bij een bevolking van 10 miljoen, schreef de econoom Delfgaauw in *De Economist*: 'Er zal weinig verschil van mening over zijn dat de snelle bevolkingsaanwas voor Nederland het centrale economische probleem vormt.' En koningin Juliana zei in 1954 in de Troonrede: 'Het snelle tempo, waarin onze beroepsbevolking toeneemt, blijft ons land stellen voor een werkgelegenheidsvraagstuk op lange termijn, voor welks oplossing industrialisatie en exportvergroting, aangevuld door emigratie, nodig zijn.'

In 1977 rapporteerde de Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk, onder leiding van Piet Muntendam, over het bevolkingsvraagstuk. In de commissie zaten prominente economen als Pen en Tinbergen. Het is een voortreffelijk rapport waar alle argumenten helder op een rij staan en eenduidige aanbevelingen worden gedaan: streef naar zo spoedig mogelijke beëindiging van de natuurlijke bevolkingsgroei, mik op een ontwikkeling van de vruchtbaarheid die tussen 15 en 30 procent beneden de vervangingswaarde ligt, houd op lange termijn het oog op een stationaire bevolking, en zorg ervoor dat immigratie op het tijdpad der demografische ontwikkeling op zowel de korte als de middellange termijn geen noemenswaardige invloed uitoefent. Aanbevolen wordt ook om de behoefte aan gastarbeid te beperken door herstructurering, door het afstoten van onaantrekkelijk werk door mechanisering, door hogere beloning voor onaantrekkelijk werk, door een relatief restrictief toelatingsbeleid te voeren en door werk te scheppen in de herkomstlanden van gastarbeiders.⁶

De nadelen van hoge bevolkingsdichtheid zijn inmiddels van het hoofdpodium van de politiek verdwenen, maar daarom zijn ze er natuurlijk niet minder om. In de eerste drie decennia na de oorlog bestond er grote zorg over de toenemende bevolkingsdichtheid en was beleid expliciet gericht op afremming van de bevolkingsgroei, door bevordering van

emigratie. Dat beleid kwam steeds meer op gespannen voet te staan met de werving van gastarbeiders. In haar proefschrift toont Tesseltje de Lange aan dat opeenvolgende kabinetten zich dat vanaf het begin realiseerden, maar er bewust voor hebben gekozen om het te negeren

In de eerste drie decennia na de oorlog bestond al grote zorg over de toenemende bevolkingsdichtheid

en tegen beter weten in te hameren op de fictie van tijdelijk verblijf van gastarbeiders. Jan van de Beek laat in zijn proefschrift zien dat economen wisten dat immigratie geen nationaal-economische baten zou brengen, maar dat hun geluid werd genegeerd en dat ze zich de mond lieten snoeren uit angst voor xenofobie te worden aangezien.⁷

NADELEN

Er zijn twee redenen tot zorgen. In de eerste plaats vrees ik dat de nadelen van hoge bevolkingsdichtheid ook in de toekomst zullen worden genegeerd; een betere indicator voor nationale welvaart dan het marktinkomen per hoofd moet hier de politici dwingen om op een zuiver kompas te varen in plaats van op gegist bestek. In de tweede plaats is het een fatale omke-

ring van causaliteit om te denken dat slimme immigranten economische dynamiek brengen: economische dynamiek trekt slimme immigranten aan, niet andersom. We moeten eerst onze eigen zaakjes op orde hebben, met onderwijs op topniveau, met een stimulerend ondernemersklimaat en een omgeving waarin ambitie, creativiteit, intellect en vernuft in hoog aanzien staan en ruim baan krijgen.

Naar mijn afweging zijn de zorgen over de verkrapping op de arbeidsmarkt zwaar overdreven. De Europese Commissie voorziet op Europees niveau ook bij een dalend arbeidsaanbod nog steeds comfortabele groeivoeten, van 1,5 procent in de jaren 2005-2050.⁸ Ons eigen CPB voorspelde in 2000 dat in Europa tot 2050 de groeivoet van bbp per capita 0,4 procent lager zou zijn ten gevolge van door vergrijzing dalende participatie op de arbeidsmarkt. Zelfs op de foute teller van het conventionele bbp per capita zijn dat toch geen ondraaglijke lasten? Of moeten we nu allemaal bitter wenen om zulke drastische verarming?

De mogelijkheden voor een restrictief immigratiebeleid worden drastisch ingeperkt door internationale verdragen en Europese regels. Er is sprake van een duidelijke kentering in het immigratiebeleid: restrictiever in toelating van asielzoekers en toegenomen ruimte voor de beter betaalde arbeidsmigranten. In het asielbeleid zit de speelruimte in de uitvoering, bij migranten uit de EU is er geen beleidsruimte, evenmin als bij immigranten uit niet-visumplichtige landen. De druk op de ketel van werkgevers wanneer de spanning op de arbeidsmarkt door vergrijzing oploopt, zal ontstaan bij de invulling van het begrip 'onvervulbare vacature' (voor arbeidsmigranten) en mogelijk bij verlaging van de loongrens voor de definitie van kenniswerkers. Buiten beleidsinvloed blijven immigranten uit EU-landen en niet-visumplichtige landen. Restrictief beleid zal, naar het zich laat aanzien, worden gehandhaafd bij asielzoekers en bij gezins- en arbeidsmigratie van buiten de EU.

Beheersing van de bevolkingsgroei die immigratie zou opleveren moet in hoge mate preventief beleid zijn. Beheersing van de nadelen van bevolkingsgroei vraagt om een stringent milieubeleid en een strakke ruimtelijke ordening. De roep om immigratie te voorkomen betekent: inzetten op hoge kwaliteit van onderwijs op alle niveaus, een goede coördinatie tussen vraag en arbeid op de arbeidsmarkt, een flexibele beloningsstructuur, goede secundaire arbeidsvoorwaarden in de zorg en het onderwijs; autonomie voor vakmensen is belangrijker dan salaris. Een strakke ruimtelijke ordening vraagt om centraal beleid, het voorkomen van de uitwaaiering van bebouwing en het overaanbod van huizen en kantoren, en ruimte voor natuur en milieu. Voor krimp in de buitengebieden moeten we niet bang zijn, die moeten we gewoon accepteren. Maar we moeten het proces wel goed begeleiden en het kapitaalverlies dat daarbij hoort goed verdelen.

 Noten

- 1 Deze bijdrage is gebaseerd op mijn afscheidsrede als hoogleraar economie aan de Universiteit van Amsterdam. De integrale tekst staat op mijn website: <http://www.fee.uva.nl/pp/jhartog>, onder 'Publications'.
- 2 Een productiefunctie is een wiskundige formulering van het verband tussen de omvang van de nationale productie en het gebruik van productiemiddelen, zoals arbeid en kapitaal. Bij constante schaalopbrengsten leidt verdubbeling van de gebruikte productiemiddelen tot verdubbeling van de productie. Bij schaalvoordelen zal de productie in zo'n geval meer dan verdubbelen.
- 3 G. Borjas, 'The economic analysis of immigration', in: O. Ashenfelter en D. Card (red.), *Handbook of labor economics*. Amsterdam: Elsevier, 1999.
- 4 Wetenschappelijke Raad voor het Regeeringsbeleid, *Nederland als immigratiesamenleving*. Den Haag: Sdu, 2001.
- 5 <http://www.ase.uva.nl/immigration-growth>
- 6 Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk, *Bevolking en welzijn in Nederland. Rapport van de Staatscommissie bevolkingsvraagstuk*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1977.
- 7 J. van de Beek, *Kennis, macht en moraal. De productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van migratie naar Nederland, 1960-2005*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010; T. de Lange, *Staat, markt en migrant*. Meppel: Boom, 2007.
- 8 G. Carone e.a., *The economic impact of ageing populations in the EU25 Member States* (European Commission Economic Papers, nr. 236). Brussel: Europese Commissie, 2005.